

Валентина Радкевич

**Наукові ідеї академіка С.Я. Батишева у
дослідженнях з професійної педагогіки**

Викладено підходи до використання наукових ідей С.Я. Батишева в організації досліджень з проблем теорії і методики професійної освіти. Проаналізовано теоретичні основи підготовки кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах і на виробництві, блоково-модульна технологія, розроблені С.Я. Батишевим.

Ключові слова: професійна педагогіка, наукова організація праці, модульна технологія навчання.

Валентина Радкевич

**Научные идеи академика С.Я. Батышева в
исследованиях по профессиональной педагогике**

Изложены подходы к использованию научных идей С.Я. Батышева в организации исследований по проблемам теории и методики профессионального образования. Проанализированы теоретические основы подготовки квалифицированных рабочих в профессиональных учебных заведениях и на производстве, блочно-модульная технология, разработанные С.Я. Батышева.

Ключевые слова: профессиональная педагогика, научная организация труда, модульная технология обучения.

Valentina Radkevich

***Scientific ideas by academician S.Ya. Batishev in studies of professional
pedagogy***

The approaches to the use of scientific ideas by academician S.Ya. Batishev to conduct research on theory and methodology of professional education is shown. Theoretical analysis of bases of the training of skilled workers in

professional schools and the workplace, the block-modular technology, developed by academician S.Ya. Batishev is carried.

Keywords: vocational pedagogy, scientific organization of labor, modular technology education.

Закономірним є те, що на початку ХХІ ст. науковий доробок російського вченого – Сергія Яковича Батишева глибоко вивчається і творчо використовується українськими дослідниками проблем теорії і методики професійної освіти, педагогами-практиками як важливе теоретичне підґрунтя модернізації професійно-технічної освіти нашої держави.

Назвемо лише окремі роботи, котрі заслужено можна назвати науковими бестселерами, теоретичне і практичне значення яких полягає в узагальненні знань про педагогічні теорії, способи проектування інноваційних технологій підготовки людини до професійної діяльності, методи професійного виховання нового покоління робітничих кадрів, відтворення кваліфікованої робочої сили тощо. Підкреслимо наукову цінність підручника «Професійна педагогіка» за загальною редакцією С.Я. Батишева [8].

Популярність цього підручника серед українських науковців, педагогічних працівників ПТНЗ, студентів вищих педагогічних і інженерно-педагогічних навчальних закладів пояснюється тим, що автори, в тому числі С.Я. Батишев, виклали закони професійної педагогіки, теоретичні основи підготовки робітничих кадрів, педагогічні засади підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах, на виробництві, обґрунтували дидактичні підходи до відбору і структурування змісту професійної освіти, проектування педагогічних систем, інноваційних технологій навчання і виховання, форм, методів і засобів професійного навчання, методик управління професійними навчальними закладами тощо.

Зазначимо, що теоретичні основи підготовки кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах і на виробництві, розроблені

С.Я. Батишевим творчо використовуються майже в кожному науковому дослідженні зі спеціальності 13.00.01 – теорія і методика професійної освіти.

Зокрема наукові ідеї С.Я. Батишева щодо запровадження моделі робітника широкого профілю і високої кваліфікації, інтегрування робітничих професій використовуються науковими співробітниками лабораторії змісту професійної освіти і навчання Інституту ПТО НАПН України в процесі науково-дослідної роботи з питань розроблення нових укрупнених професій, а також стандартів для підготовки учнівської молоді за ними.

Винятково важливе значення має науково-методичне видання С.Я. Батишева, в якому викладено наукові підходи до організації навчально-виховного процесу [3]. У цьому виданні вченим аналізується досвід наукової організації праці учнів, майстрів виробничого навчання, викладачів професійно-технічних навчальних закладів, розкривається питання теорії і практики сучасного уроку виробничого і теоретичного навчання, методики активізації пізнавальної діяльності учнів. Також висвітлюються питання вдосконалення планування навчально-виробничого процесу, методичної роботи й управління професійно-технічним училищем.

С.Я. Батишева хвилювала актуальна для сьогодення проблема – низька ефективність навчально-виховного процесу у професійно-технічних навчальних закладах, спричинена відсутністю у педагогів уміння правильно планувати свою і навчальну діяльність учнів, обирати раціональні методи навчання. До недоліків, що впливають на зниження якості професійної підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах С.Я. Батишев відносив:

- недостатнє відображення в навчальних планах і програмах науково-технічних досягнень, змін у технологіях і засобах виробництва;
- розроблення планів уроків без педагогічного аналізу тем, що вивчаються, урахування виховних і педагогічних завдань професійного навчання, практичних завдань і вправ для учнів;

- недостатнє виявлення міжпредметних зв'язків, забезпечення професійної спрямованості вивчення загальноосвітніх і загальнотехнічних предметів;

- низький рівень технічної оснащеності занять, а отже недостатнє володіння учнями швидкісними навичками роботи на технологічно складному обладнанні, прийомами праці новаторів виробництва;

- втрата навчального часу із-за незадовільної організації інструментального господарства;

- не виконання Переліків навчально-виробничих робіт із-за невисокої технічної підготовки виробництва, зокрема відсутності заготовок, технічної документації, несправності обладнання;

- низький рівень мотивації методичної роботи, а отже спостерігається випадковість вибору педагогами тематики методичних розробок, педагогічних читань;

- недостатньо впроваджуються нові форми і методи навчальної роботи з урахуванням специфіки професійно-технічного навчального закладу й планів наукової організації підприємств тощо.

Щоб подолати ці недоліки С.Я. Батишев пропонував серйозно аналізувати те нове, що з'явилося в навчальному процесі ПТНЗ й на цій основі знаходити найбільш досконалі та раціональні засоби його організації [3, с. 14]. І починати потрібно, застерігав вчений, насамперед з усунення недоліків, а потім вже розробляти нові дидактичні системи професійного навчання, моделі нового типу навчального закладу, навчально-виробничого процесу, ефективні форми і методи навчання.

Наукову організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах С.Я. Батишев розглядав, як неперервний, цілеспрямований процес його вдосконалення на основі використання досягнень науки і передового педагогічного досвіду, підвищення якості навчання та виховання кваліфікованих робітників [3, с. 16].

Згідно з вченням С.Я. Батишева до особливостей наукової організації навчально-виховного процесу у сучасних професійно-технічних навчальних закладах можна віднести: визначення актуальних професій для підготовки робітничих кадрів; наукове обґрунтування оптимального обсягу знань і вмінь, якими мають оволодіти учні в різних типах професійно-технічних навчальних закладів; використання раціональних форм і методів навчання, передових технологій виробництва; комплексне планування навчальної роботи; створення сучасної навчально-матеріальної бази, комфортних психофізіологічних, естетичних і інших умов для занять в навчальних кабінетах, виробничих майстернях, лабораторіях; встановлення і чітке дотримання режиму навчальної роботи; визначення і здійснення на практиці найбільш раціональної системи управління навчальним процесом.

Підкреслимо, що ідеї наукової організації навчально-виховного процесу, обґрунтовані С.Я. Батишевим дістали широке розповсюдження в діяльності творчих педагогів-практиків майже усіх ПТНЗ України. Наприклад, науково-педагогічні пошуки В.В. Харабета спрямовувалися на вдосконалення підходів до організації виробничого навчання і практики учнів з професій будівельного профілю. Зокрема дослідник зазначає, що зміст діяльності педагогічних працівників професійно-технічних училищ має характеризуватися формуванням в учнів ґрунтовних знань з професії.

З цією метою ним було розроблено методичний посібник з питань організації та методики виробничого навчання монтажників по монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій. Наукова організація виробничого навчання майбутніх монтажників полягає в створенні сучасної навчально-матеріальної бази і навчально-методичного забезпечення виробничого навчання; плануванні та проведенні уроків виробничого навчання в майстернях, на будівництві; підготовці учнів до виконання будівельно-монтажних робіт, монтажних конструкцій каркасів споруд, що є складними видами робіт; виробленні у них сучасного екологічного мислення, високої професійної майстерності [10, с. 5].

Винятково важливе значення в модернізації сучасної системи професійно-технічної освіти України є запропоновані С.Я. Батишевим принципи наукової організації навчально-виховного процесу: оптимізація, гуманізація, естетизація, економізація, індивідуалізація, диференціація, колективізм; оптимальне співвідношення теоретичного і виробничого навчання; систематичне підвищення кваліфікації педагогічних працівників; цілеспрямованість і ритмічність навчально-виховного процесу з урахуванням результатів прогнозування педагогічної науки, аналізу роботи випускників на виробництві; контроль за організацією і змістом навчально-виховного процесу [3]. Зазначені вище принципи творчо використовувалися в процесі здійснення дисертаційного дослідження з теми «Педагогічні умови організації виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю» [4]. Теоретичне і практичне значення результатів названого дослідження полягало в створенні І.А. Гриценюк методики формування професійно важливих якостей особистості кваліфікованого робітника швейного профілю на основі використання сучасних форм і методів навчання, засобів навчально-методичного забезпечення, критеріїв рейтингового оцінювання досягнень з виробничого навчання. Важливою педагогічною умовою вдосконалення виробничого навчання у ПТНЗ швейного профілю дослідник визначає модернізацію матеріально-технічної бази навчально-виробничих (швейних) майстерень; забезпечення стажування майстрів виробничого навчання на сучасних підприємствах швейної галузі; розширення участі роботодавців – замовників кадрів у виробничому навчанні та практики учнівської молоді, стажуванні педагогів ПТНЗ.

Ідеї наукової організації навчально-виховного процесу знайшли подальше обґрунтування в дисертаційних дослідженнях українських вчених (І.В. Андрощук, Л.С. Васіна, Ю.У. Жидецький, В.І. Ковальчук, Л.А. Корницька, Г.Л. Омельченко, М.І. Пальчук, Т.І. Попова, Л.В. Сліпчишин, Л.І. Шевчук, О.О. Фурса та ін.).

Заслужують уваги результати наукового дослідження В.В. Паржницького з теми «Організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї» [7]. Цінними для вдосконалення навчально-виробничого процесу у професійному ліцеї машинобудівного профілю є розроблена дослідником модель дворівневої підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю, особливість якої полягає в постійному оволодінні учнями робітничою кваліфікацією від початкового до високого рівня відповідно до своїх здібностей і бажань.

Підвищенню рівня професійної підготовки учнів вищих професійних училищ машинобудівного профілю сприяло наукове дослідження Л.В. Сліпчишин з питань інтегрування змісту з матеріалознавства та гуманітарних дисциплін. Вдосконалений зміст дисципліни «Матеріалознавство» і гуманітарних дисциплін для вищих професійних училищ машинобудівного профілю відрізняється від традиційного виділенням варіативного технічно орієнтованого гуманітарного компонента [9].

Обґрунтовані С.Я. Батишевим методичні основи блоково-модульного навчання учнів в ПТНЗ і робітників на виробництві, принципи відбору і структурування державного та регіонального компонентів змісту професійно-технічної освіти слугували багатьом українським дослідникам теоретичним підґрунтям у розробленні авторських методик модульного професійного навчання, створення нового покоління навчально-методичної документації тощо.

Підкреслимо, що С.Я. Батишев у своїх наукових пошуках урахував рекомендації Міжнародної організації праці (МОП), для країн, що розвиваються (і інших країн також). Зокрема вчений, писав, що в МОП блоково-модульну технологію вважають найбільш гнучкою із існуючих систем професійного навчання. Її простіше пристосовувати до будь-якої програми промислової професійно-технічної підготовки в будь-якій частині

Земної кулі без значних змін у структурі навчальних закладів. Вона може використовуватися як для короткотермінової, так і довготривалої підготовки кадрів з рівним успіхом. За допомогою цієї системи можна швидко готувати робітників необхідної кваліфікації і здійснювати підвищення їх кваліфікації та перепідготовку [2, с. 45].

Надаючи модульній технології важливого значення, вчений розробив методику блоково-модульного навчання, що включає: аналіз бригадних форм організації праці та навчання робітників; поняття про суміщення професій (модулей навчання); методика вибору варіантів модульного навчання; методика навчання учнів на основному етапі навчання (федеральний компонент блоково-модульного навчання); методика навчання робітників на спеціальному етапі навчання (регіональний компонент блоково-модульного професійного навчання); методи професійного навчання.

Грунтуючись на працях С.Я. Батишева, присвячених організації курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації українська дослідниця М.І. Михнюк теоретично обґрунтувала та розробила систему модулів курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників з професій «Штукатур», котра складається з 17 дидактичних модулів і спрямована на гнучке формування у робітників професійних компетенцій (від початкового до високого рівня кваліфікації) [6].

Окремі аспекти модульного навчання кваліфікованих робітників на виробництві, запропоновані С.Я. Батишевим творчо використані В.М. Аніщенком під час теоретичного обґрунтування та розроблення методичної системи відкритого професійного навчання на модульній основі. Результати дослідження доводять ефективність і переваги відкритого професійного навчання: кожний, хто навчається може займатися в зручному для нього місці, в зручний час; використання модульної методології в навчанні; широке застосування технічних засобів навчання і зв'язку – радіо, телебачення, персональних комп'ютерів, пошти, E-mail тощо [1, с. 29].

Позитивною особливістю є те, що останніми роками модульні технології професійного навчання впроваджуються в практику діяльності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. Так, використання модульних навчальних елементів на уроках виробничого навчання майбутніх кваліфікованих робітників торговельного профілю в ПТУ № 41 м. Харкова в якості інформаційного дидактичного засобу засвідчило підвищення якості засвоєння учнями навчального матеріалу. У ході експерименту педагогічні працівники ПТУ № 41 залучалися до розробки модулів трудових навичок, що використовувалися ними під час організації самостійної роботи учнів. Результати опитування учнів після вивчення кількох модульних блоків показали підвищення інтересу до оволодіння обраною професією, відсутність невстигаючих учнів тощо [5, с. 83].

Підкреслимо, що модульні технології також широко впроваджуються у курсову підготовку слухачів, направлених службою зайнятості Києва і області педагогами Вищого комерційного училища КНТЕУ. Майстри виробничого навчання цього закладу в ході експерименту створили підручник виробничого навчання на основі використання модульних технологій для професій торговельного профілю.

Осмислення цінності наукового доробку С.Я. Батишева переконує в його актуальності для творчого використання українськими дослідниками і педагогами-практиками у наукових пошуках, педагогічних експериментах, спрямованих на створення інноваційних технологій професійного навчання і виховання учнівської молоді, кваліфікованих робітників на виробництві з метою модернізації професійно-технічної освіти, підвищення її якості, ефективності, гнучкості, органічної інтеграції в економіку країни.

Література:

1. Анищенко В.М. Открытое профессиональное обучение: организационно-педагогические аспекты / В.М. Анищенко // Педагог професійної школи : Зб. наук. праць. – 2003. – Вип. IV. – С. 29–33.

2. Батышев С.Я. Блочно-модульное обучение / Сергей Яковлевич Батышев. – М. : «Транссервис», 1997. – 258 с.
3. Батышев С.Я. Научная организация учебно-воспитательного процесса / Сергей Яковлевич Батышев. – 3-е изд. – М. : Высш. школа, 1980. – 456 с.
4. Гриценко І.А. Педагогічні умови організації виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / І.А. Гриценко. – К., 2007. – 23 с.
5. Жарикова Л.В., Ломакина Н.П. Внедрение модулей трудовых навыков в процесс производственного обучения в ПТУ / Л.В. Жарикова, Н.П. Ломакина // Професійна освіта : теорія і практика : наук.–метод. журнал. – Харків, 1999. – Вип. I (9). – С. 80–84.
6. Михнюк М.І. організація модульного курсового професійно-технічного навчання робітників будівельного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / М.І. Михнюк. – К., 2006. – 21 с.
7. Паржницький В.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / В.В. Паржницький. – К., 2006. – 21 с.
8. Профессиональная педагогика : учеб. для студ., обучающихся по пед. спец. и напр. / под. общ. ред. С.Я. Батышева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. – 904 с.
9. Сліпчишин Л.В. Інтегративний підхід до вивчення матеріалознавства та гуманітарних дисциплін у вищих професійних училищах машинобудівного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Л.В. Сліпчишин. – К., 2006. – 21 с.

10. Харabet В.В. Производственное обучение монтажников стальных и железобетонных конструкций : [метод. пособие] / Виктор Викторович Харabet. – М.: Высшая школа, 1988. – 160 с.